

BOSHLANG'ICH SINIF JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARIDA JAMOAVIY HARAKATLI O'YINLARNI TASHKIL ETISH MEZONLARI

Karimova Sadoqat Mamaraimovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida jamoaviy harakatli o'yinlarni tanlash, moslashtirish va o'tkazish mezonlari tizimlashtiriladi. Yoshga va harakat tayyorgarligiga moslik, jismoniy hamda psixologik xavfsizlik, ijobiy o'zaro bog'liqlik, individual mas'uliyat, inklyuziv ishtirok, qoidaning aniqligi, optimal motor zichlik, refleksiya va baholanuvchanlik asosiy mezonlar sifatida ajratiladi. Mezonga asoslangan tashkil etish o'yinning jismoniy natijasi bilan ijtimoiy-tarbiyaviy natijasini uyg'unlashtirishi asoslanadi.

Kalit so'zlar: jamoaviy harakatli o'yin, tashkil etish mezonlari, jismoniy tarbiya, boshlang'ich sinf, xavfsizlik, inklyuziv ishtirok, motor zichlik.

Аннотация. В статье систематизированы критерии отбора, адаптации и проведения командных подвижных игр на уроках физической культуры в начальной школе. Выделены возрастная и двигательная адекватность, физическая и психологическая безопасность, положительная взаимозависимость, индивидуальная ответственность, инклюзивное участие, ясность правил, оптимальная моторная плотность, рефлексия и оценимость. Критериальная организация позволяет согласовать физический и социально-воспитательный результаты игры.

Ключевые слова: командная подвижная игра, критерии организации, физическое воспитание, начальная школа, безопасность, инклюзивное участие, моторная плотность.

Abstract. The article systematizes criteria for selecting, adapting, and conducting team active games in primary school physical education. The main criteria are age and motor appropriateness, physical and psychological safety, positive interdependence, individual accountability, inclusive participation, rule clarity, optimal motor density, reflection, and assessability. Criterion-based organization is argued to align the physical and socio-educational outcomes of games.

Keywords: team active game, organization criteria, physical education, primary school, safety, inclusive participation, motor density.

KIRISH

Harakatli o'yinning pedagogik natijasi uning mashhurligi yoki emotsional jozibadorligi bilan emas, ta'lim maqsadiga qanchalik mos tanlangani va tashkil etilgani bilan belgilanadi. Bir xil o'yin turli yosh, sinf tarkibi va tashkiliy sharoitda turlicha samara berishi mumkin. Shu

bois jamoaviy o'yinlarni o'qituvchining intuitiv tanlovi asosida emas, aniq mezonlar asosida loyihalash zarur.

Boshlang'ich sinf jismoniy tarbiyasida mezonlar ikki guruh natijani uyg'unlashtirishi lozim: motor natija — harakat ko'nikmasi, jismoniy faollik va sog'lom rivojlanish; ijtimoiy natija — hamkorlik, xavfsiz muloqot, teng ishtirok va mas'uliyat. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti bolalar va o'smirlarda muntazam jismoniy faollikning salomatlik uchun ahamiyatini ta'kidlaydi [1], ammo maktab o'yini shu bilan birga tarbiyaviy va ta'limiy vazifani ham bajarishi kerak.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotda jismoniy tarbiya va harakatli o'yinlar metodikasi, kooperativ ta'lim va inklyuziv guruh faoliyatiga oid manbalar kontent-tahlil qilindi. Mezonlashtirish metodi orqali o'yinni tanlash, qoidani moslashtirish, guruhni tashkil etish, jarayonni boshqarish va natijani baholashga oid talablar ajratildi. Har bir mezon kuzatiladigan indikatorlar bilan ifodalandi.

Tahlilda o'yinning pedagogik sifati quyidagi savollar orqali tekshirildi: vazifa yoshga mosmi; xavf nazorat qilinganmi; hamma bola faol qoladimi; jamoa a'zolari bir-biriga zarurmi; har bir ishtirokchining hissasi ko'rinadimi; qoida tushunarlimi; o'yin vaqtining asosiy qismi harakatga sarflanadimi; yakunda ijtimoiy tajriba tahlil qilinadimi; natijani faqat g'alaba bilan cheklanmasdan baholash mumkinmi?

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Birinchi mezon — yosh va harakat tayyorgarligiga moslik. O'yin qoidasi, maydon kattaligi, jihoz og'irligi, tezlik talabi va koordinatsion murakkablik o'quvchilarning yosh imkoniyatiga mos bo'lishi kerak. Vazifa haddan tashqari qiyin bo'lsa, o'quvchi hamkorlik strategiyasidan voz kechib, faqat xatodan qochishga urinadi. Moslashtirish masofa, vaqt, jihoz va rolni differensiallash orqali amalga oshiriladi.

Ikkinchi mezon — jismoniy xavfsizlik. O'qituvchi harakat yo'nalishlari kesishishini, to'qnashuv ehtimolini, jihoz holatini, yuzaning sirpanchiligidini, kutish zonalarini va signal tizimini oldindan baholaydi. Xavfsizlik faqat taqiqlar ro'yxati emas; bolaga xavfni sezish, sherik masofasini hisobga olish va guruh xavfsizligi uchun javob berishni o'rgatishdir.

Uchinchi mezon — psixologik xavfsizlik. Kamsituvchi laqab, xato uchun masxara, doimiy oxirgi tanlash va uzoq muddat o'yindan chiqarish hamjihatlikni yemiradi. Guruhlar faqat o'quvchilarning o'z tanloviga qoldirilsa, doimiy markaz va periferiyalar paydo bo'lishi mumkin. Shuning uchun guruh tarkibi va rollar o'qituvchi tomonidan pedagogik maqsadga ko'ra boshqariladi.

To'rtinchi mezon — ijobiy o'zaro bog'liqlik. Jamoaviy o'yin nomigagina jamoaviy bo'lib qolmasligi kerak. Natija har bir a'zoning vazifasiga bog'lanadi: barcha ishtirokchi belgilangan nuqtani bosib o'tadi, turli rangdagi belgilarni to'playdi, axborotning bir qismini yetkazadi yoki boshqa rolni bajaradi. Kooperativ ta'limning ijobiy natijalari aynan umumiy maqsad va o'zaro bog'liqlikning aniq tuzilishiga bog'liq [2; 3].

Beshinchi mezon — individual mas’uliyat. Jamoa natijasi ayrim faol bolalar hissasini boshqalarning passivligi bilan yashirmasligi kerak. Rollar, mini-vazifalar, o‘zaro tekshiruv va qisqa o‘zini baholash har bir ishtirokchining hissasini ko‘rinadigan qiladi.

Oltinchi mezon — inklyuziv ishtirok. O‘yin vaqtining katta qismini navbat kutish yoki “chiqib turish” bilan o‘tkazadigan o‘quvchi na motor, na ijtimoiy natijaga erishadi. Shuning uchun parallel stansiyalar, kichik guruhlar, tez qayta kirish qoidasi, turli murakkablikdagi rollar va moslashtirilgan jihozlar qo‘llanadi. Kooperativ ta’limning tengdoshlar ko‘magi va darsga jalb etishni kuchaytirishi imkoniyati turli ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilar uchun ham qayd etilgan [4].

Yettinchi mezon — qoidaning aniqligi. O‘quvchi o‘yin maqsadini, boshlash va to‘xtash signalini, ruxsat etilgan harakatni, hisoblash usulini va xavfsizlik chegarasini tushunishi kerak. Qoidani uzoq og‘zaki izohlash o‘rniga qisqa namoyish, sinov bosqichi va o‘quvchining qayta aytib berishi samaraliroqdir.

Sakkizinchi mezon — optimal motor zichlik. O‘yin jamoaviy bo‘lsa ham, har bir bola yetarli harakat qilishi lozim. Uzoq navbat, ortiqcha tushuntirish va murakkab hisob jismoniy faollikni kamaytiradi. Kichik guruhlar, jihozlar sonini oshirish, jarayonni bir necha yo‘lakda tashkil etish va rollarni harakatli qilish motor zichlikni ta’minlaydi.

To‘qqizinchi mezon — refleksiya. O‘yin yakunida ikki-uch aniq savol beriladi: qaysi kelishuv ishladi; kimga qanday yordam berildi; qoidani o‘zgartirsak barcha ko‘proq qatnashadimi. Refleksiya o‘yin tajribasini ongli ko‘nikmaga aylantiradi.

O‘ninchi mezon — baholanuvchanlik. Natija faqat hisob yoki tezlik bilan o‘lchanmasligi kerak. O‘qituvchi motor ko‘rsatkich bilan birga xavfsizlik, barcha a‘zolarining ishtiroki, muloqot, yordam va rolga mas’uliyatni ham kuzatadi. Mezonga asoslangan baholash o‘qituvchiga keyingi mashg‘ulotni aniq korreksiyalash imkonini beradi.

XULOSA

Jamoaviy harakatli o‘yinlarni sifatli tashkil etish yoshga moslik, jismoniy va psixologik xavfsizlik, ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, individual mas’uliyat, inklyuziv ishtirok, qoidaning aniqligi, optimal motor zichlik, refleksiya va baholanuvchanlik mezonlarining birligiga asoslanadi.

Mazkur mezonlar o‘yinni oddiy hordiq yoki faqat jismoniy musobaqadan ta’limiy-tarbiyaviy texnologiyaga aylantiradi. O‘qituvchi mezonlarni o‘yin oldidan loyihalash, jarayonda kuzatish va yakunda korreksiya qilish vositasi sifatida qo‘llashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. World Health Organization. WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. — Geneva: WHO, 2020. — 104 p. ISBN 978-92-4-001512-8.
2. Johnson D.W., Johnson R.T., Holubec E.J. Cooperation in the Classroom. 7th ed. — Edina, MN: Interaction Book Company, 1998.

3. Kyndt E., Raes E., Lismont B., Timmers F., Cascallar E., Dochy F. A meta-analysis of the effects of face-to-face cooperative learning // Educational Research Review. — 2013. — Vol. 10. — P. 133–149. DOI: 10.1016/j.edurev.2013.02.002.
4. Van Ryzin M.J., Murray C., Roseth C.J. The effects of cooperative learning on self-reported peer relations, peer support, and classroom engagement among students with disabilities // Journal of Educational Research. — 2024. — Vol. 117, No. 6. — P. 355–364. DOI: 10.1080/00220671.2024.2410494.
5. Usmanxodjayev T.S., Isroilov Sh.X., Pulatov A.A., Pulatov Sh.A. Milliy va harakatli o'yinlar. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2015. — 268 b.
6. Usmonxodjayev T. va boshq. Sport va harakatli o'yinlar. — Toshkent: Cho'lpon, 2018. — 328 b.
7. Bailey R. Physical education and sport in schools: a review of benefits and outcomes // Journal of School Health. — 2006. — Vol. 76, No. 8. — P. 397–401. DOI: 10.1111/j.1746-1561.2006.00132.x.
8. O'zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida”gi Qonuni, O'RQ-394-son, 2015-yil 4-sentabr.